

OPPI- JA AMMATTIKOULUNUORTEN MAHDOLLISUUSRAKENTEET, OSALLISTUMISAKTIIVISUUS JA POLITIIKAN TUNTEMUS

Ilkka Heiskanen – Veronica Stolte Heiskanen

Tutkimustehtävä

Poliittisen sosialisointin tutkimus on viime vuosikymmenen aikana saanut osakseen entistä enemmän huomiota sekä tutkijoiden että myös suuren yleisön taholta.¹⁾ Vaikka poliittiset päätöksentekijät ja suunnittelijat yhä edelleen ovat olleet yksioikoisesti kiinnostuneita yksilöiden siirtämisestä ja kouluttamisesta osaksi yhteiskunnan taloudellisen sektorin voimavaroja, monet tutkijat ovat entistä selvemmin pyrkineet osoittamaan poliittisen sosialisointin tärkeyden myös yhteiskunnan integraation ja peruspysyvyyden takaajana ja sitä kautta ennakoedellytyksenä kaikille muille yhteiskunnallisen toiminnan muodoille.²⁾

Varsinaisessa tutkimuksessa on kuitenkin havaittavissa selvä kahtiajakautuminen toisaalta itse poliittisen sosialisointin prosessin ja siihen vaikuttavien tekijöiden tutkimukseen, toisaalta sosialisointin prosessin yhteiskunnallisten vaikutusten tutkimukseen. Mitään kokonaisperspektiiviä, joka yhdistäisi tutkimuksen sosialisointin determinanteista aina sen yhteiskunnallisiin jatkoseurauksiin ei ole pyrittykään luomaan.

Ei ole vaikeaa löytää syitä siihen miksi tällaista kokonaisperspektiiviä ei ole tavoiteltuakaan. Varsinaiset poliittisen sosialisointin tutkijat ovat olleet raajan empiirisesti kiinnostuneita siitä, mitkä tekijäryhmät (perhe, koulu, vertaisryhmät) vaikuttavat milläkin voimakkuudella sosialisointin lopputulokseen (aktiivisuus, osallistuminen, puoluekanta, ideologia). Yhteiskunnallisista jatkoseurauksista kiinnostuneet taas ovat tuijottaneet silmänsä sokeiksi integraatio- ja stabiliteettikysymyksiin sekä poliittisen ja taloudellisen sektorin vuorovaikutussuhteisiin välittämättä lainkaan yksilöiden omista tarpeista tai osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksista.

Yhtenäisen perspektiivin aikaansaaminen ei kuitenkaan toteudu vain yllämainittujen osaperspektiivien kapeuden osoittamisella ja kritikoinnilla. Sen saavuttamiseksi tarvitaan myös sekä tutkimusteknistä että teoreettista kehitystä. Tutkimusteknisellä rintamalla näissä yhdistämisyrityksissä keskeiseksi ilmeisesti nousee yksilöiden eri sosialisointin ympäristöjen (perhe, koulu, eri kehityskausien vertaisryhmät) kontekstuaalivaikutusten yhdistäminen. Teoreettisella tasolla taas tarvitaan vastaavasti uusia käsitteitä ja malleja, joilla riittävän

korkealla abstraktion tasolla voidaan kuvata ja selittää miten yksilöiden siirtyminen yhdestä sosialisatioympäristöstä toiseen vaikuttaa hänen koko yhteiskunnan kannalta tärkeisiin asenteisiinsa ja käyttäytymismuotoihinsa.

Tässä tutkimuksessa esitetään aluksi suppea viitekehys, jota voidaan käyttää yksilöiden ja ryhmien ympäristöstä toiseen siirtymisen vaikutusten tarkastelussa. Viitekehysten hyödyllisyyttä poliittisen socialisaation tutkimuksessa pyritään sitten osoittamaan käyttämällä sitä koululaisten yleisen osallistumisaktiivisuuden ja heidän poliittisen ja yhteiskunnallisen tietomääränsä vaihteluiden tarkastelussa. Keskeiseksi tällöin nousee sosiaalisen taustan ja koulumuodon aktiivisuuteen ja tietomääriin kohdistuvien yhteisvaikutusten selittäminen.

Tutkimuksen empiirinen aineisto hankittiin keväällä 1969. Tutkimuksen kohteina olivat maamme 16–19 vuotiaat oppikoulujen ja kunnallisten ammattikoulujen oppilaat. Tutkimuksen perusyksiköt (koulut) valittiin alueellisten näkökohtien mukaan siten, että ammatti- ja oppikoulut tulivat aina pareina samalta paikkakunnalta, jotka taas oli valittu niin, että otokseen saatiin yhtä monta koulua kaupungeista ja maaseudulta ja taloudellisesti kehittyneiltä ja vähemmän kehittyneiltä alueilta. Kussakin koulussa otettiin sukupuolen mukaan stratifioitu otos asetetun ikärajan puitteissa. Lopullinen otantajakautuma Taulukko 1:ssä.

Taulukko 1. Tutkimuksen otantajakautuma

	Etelä/Länsi-Suomi		Pohjois/Itä-Suomi	
	kaupungit	maalaiskunnat	kaupungit	maalaiskunnat
Oppikoulut				
Oppilaiden määrä otoksessa	129	131	127	131
naisia %	55.0	48.8	52.0	50.1
Ammattikoulut				
Oppilaiden määrä otoksessa	131	135	129	135
naisia %	49.6	48.5	51.2	50.4

Aineisto kerättiin kyselylomakkeilla, jotka oppilaat täyttivät luokkatilanteessa kouluissa koulutettujen haastattelijoiden ohjaamina. Opettajat tai koulun muu henkilökunta ei osallistunut näihin tilaisuuksiin ja mahdollista »kouluauktoriteettiharhaa» pyrittiin muutenkin estämään. Kato jäi luonnollisesti alhaiseksi ja 93 %:lta saatiin asianmukaisesti täytetty lomake. Tutkimus keskittyi koululaisten isänmaallisuus- ja kansainvälisyysasenteisiin, mutta samalla luonnollisesti hankittiin myös tietoja aktiivisuudesta, tietomäärästä ja poliittisesta orientoitumisesta. Näitä tietoja tullaan tässä selosteessa käyttämään hyväksi.³⁾

Mahdollisuusrakenteet, siirtyvät kyvyt ja tarjoutuvat toiminnan voimavarat.

Voimme aloittaa teoreettisen tarkastelumme mahdollisuusrakenteen (opportunity structure) käsitteestä. Voidaan katsoa, että kaikilla sosiaalisen toiminnan osa-alueilla muodostuu institutionaalisia rakenteita, joissa jotkut instituutiot tai niiden yhdistelmät toisaalta tarjoavat yksilöille ja ryhmille tämän toiminnallisen osa-alueen toimintaan tarvittavia voimavaroja, toisaalta sanelevat ne kyvyt, joita voimavarojen hankkiminen edellyttää. Täten näitä instituution tai instituutioiden yhdistelmien muodostamia rakenteita jollakin sosiaalisen toiminnan osa-alueella voidaan kutsua sen institutionaaliseksi mahdollisuusrakenteiksi. Kun yksi ja samakin mahdollisuuksien rakenne on differentioitunut tarjoamiensa toiminnallisten voimavarojen määrän ja laadun suhteen ja samoin eri yksilöt ja ryhmät, jotka joutuvat tähän rakenteeseen ovat differentioituneita kykyjen suhteen, näiden voimavarojen ja kykyjen kombinaatiot lopulta määräävät yksilöiden ja ryhmien toimintojen alueen ja laajuuden kyseisellä sosiaalisen toiminnan osa-alueella.

Tämä yksinkertainen ja lähes tautologinen käsitteistö muuttuu mielenkiintoisemmaksi, jos ajatlemme yksilöiden ja ryhmien siirtymistä yhdentyyppisten instituutioiden kontrolloimasta ympäristöstä uuteen ympäristöön, jossa uudet instituutiot kombinoituvat heidän mahdollisuusrakenteikseen. Tällöin ilmeisesti yksilöiden ja ryhmien kyvyt ovat siirtyviä, so. he tuovat ne tullessaan aikaisemmasta ympäristöstä ja käyttävät niitä uusien tarjoutuvien voimavarojen hankkimiseen, jossa onnistuminen sitten heijastuu toiminnallisilla sektoreilla.

Täten ilmeisesti yksilöiden ja ryhmien yhteiskunnallisen aseman ja toimintamahdollisuuksien muovautumisen analyysin kannalta mahdollisuusrakenteet muodostavat tärkeän tutkimuskohteen. On myös suhteellisen helppoa esittää keskeisiä yhteiskunnallisia mahdollisuusrakenteita, jotka ovat tältä kannalta tärkeitä: perhe/sukulaiset, koulutusinstituutiot, työmarkkinat/ammattirakenne jne. Samoin on helppoa nähdä eräitä teoreettisia ulottuvuuksia, jotka on otettava huomioon, kun lähdetään analysoimaan jonkin mahdollisuusrakenteen yhteiskunnallista merkitystä. Tällaisia ulottuvuuksia ovat esim. mahdollisuusrakenteen avonaisuus eri yhteiskunnan ryhmille, vaihtoehtoisten mahdollisuusrakenteiden olemassaolo/puuttuminen, siirtymäkanavien selkeys/avonaisuus mahdollisuusrakenteesta toiseen ja mahdollisuusrakenteen kontrolloiman toiminnallisen sektorin laajuus ja tärkeys.

Koska seuraavassa keskitymme vain yhden mahdollisuusrakenteen tarkasteluun ja siihenkin suhteellisen suppeasta toiminnallisesta perspektiivistä emme puutu näihin mahdollisuusrakenteen yleisiin yhteiskunnallisiin ominaisuuksiin kuin vain ohimennen. Sen sijaan voimme yksinkertaisen typologian avulla sel-

vitellä eräitä siirtyvien kykyjen ja tarjoutuvien voimavarojen yhteisvaikutuksia mahdollisuusrakenteen kontrolloimalla toiminnallisella osa-alueella.

Kuten jo yllä mainitsimme, mahdollisuusrakenteet ovat differentioituneita toisaalta tarjottujen voimavarojen määrän ja laadun suhteen, toisaalta taas sen piiriin joutuvien ryhmien siirtyvien kykyjen määrän suhteen. Dikotomisoimalla ja ristiintaulukoimalla saamme tällöin seuraavan typologian:

		Siirtyvät kyvyt	
		Suuret	Pienet
Tarjoutuvat	Laajat	1	2
voimavarat	Rajoittuneet	3	4

Edelleen meidän on kiinnitettävä huomiota mahdollisuusrakenteen kontrolloiman toiminnallisen osa-alueen toimintojen eräisiin ominaisuuksiin, joiden mukaan luokiteltuihin toiminnan ryhmiin mahdollisuusrakenteella voi olettaa olevan differentioituneen vaikutuksen. Ensiksikin voimme kiinnittää huomiota toiminnan keskisyyteen/periferisyyteen toiminnallisella osa-alueella. Ilmeisesti-kin mahdollisuusrakenteen muodostavat instituutiot usein keskittyvät vaikuttamaan nimenomaan tietyn tyyppiin toimintoihin, mutta lisäksi kontrolloivat samalla myös suurta määrää muita toimintoja. Tällöin voidaan puhua toiminnallisen osa-alueen keskeisistä ja periferisistä toiminnoista. Toiseksi on syytä kiinnittää huomiota toimintojen vaativuuteen, so. siihen kuinka paljon aktiivisuutta toiminta vaatii siihen osallistuvilta. Aktiivisena voidaan pitää toimintaa, joka vaatii uusien toiminnallisten vaihtoehtojen etsimistä ja kokeilemista tai vanhojen jatkuvaa »testaamista» vaihtuvissa sosiaalisissa tilanteissa. Passiivisena taas voidaan pitää toimintaa, joka ei aseta toimijaa uusien vaihtoehtojen eteen tai pakota häntä olosuhteisiin, jotka voisivat johtaa sellaisten löytämiseen ja kokeilemiseen. Dikotomisoimalla ja ristiintaulukoimalla saamme toimintojen typologian:

		Toiminnot osa-alueella	
		Keskeisiä	Periferisiä
Toimintojen vaatima osallistuminen	Aktiivista	1	2
	Passiivista	3	4

Nyt jos esimerkiksi olemme kiinnostuneita jonkin toimintamuodon yksilö- tai ryhmäkohtaisesta esiintymismäärästä tai osallistumisen intensiteetistä, voimme otaksua sen riippuvan ensiksikin toiminnan sijoittumisesta toiminnan osa-alueelle esim. edellä esitetyn typologian mukaan, toiseksi voimme otaksua sen riippuvan toimivien yksilöiden ja ryhmien sijoittumisesta toiminnallista osa-alueetta kontrolloivaan mahdollisuusrakenteeseen, ja kolmanneksi voimme otaksua sen riip-

puvan aikaisemmin mainituista mahdollisuusrakenteen yleisistä yhteiskunnallisista ominaisuuksista.

Vaikka emme kiinnittäisikään huomiota mahdollisuusrakenteen yhteiskunnallisiin ominaisuuksiin, voimme jo eräitä kykyjen ja voimavarojen kongruenssia ja toimintojen »vaikeutta» koskevien otaksumien avulla johtaa yleisiä hypoteeseja edellä esitettyjen typologioitten avulla. Voimme esim. otaksua, että kun ryhmille ja yksilöille mahdollisuusrakenteissa tarjoutuvat voimavarat ovat laajat ja heidän siirtyvät kykynsä ovat myös suuret, he voivat hankkia toiminnalliset mahdollisuudet, jotka ulottuvat vaikutuksiltaan myös »vaikeisiin» periferisiin ja aktiivista osallistumista vaativiin toimintamuotoihin ja ilmenevät toimintojen runsaana ja intensiivisenä esiintymisenä. Vastaavasti voidaan otaksua, että kun yksilöille ja ryhmille mahdollisuusrakenteissa tarjoutuvat voimavarat ovat rajoittuneet ja heidän siirtyvät kykynsä ovat pienet, toimintojen esiintymismäärät ja intensiteetti yleensäkin laskee ja toiminnat saavat etupäässä keskeisiä ja passiivisia muotoja. Vaikeampi on ilman lisäolettamuksia sanoa mitään »epätasapainoisista» yksilöistä ja ryhmistä, joille tarjoutuu laajat voimavarat, mutta joiden siirtyvät kyvyt ovat pienet ja vastaavasti yksilöistä ja ryhmistä, joille tarjoutuu rajoitetut voimavarat, mutta joiden siirtyvät kyvyt ovat suuret. Voidaan kuitenkin otaksua, että molemmissa tapauksissa tapahtuu toimintojen rajoittumista keskeisiin toimintamuotoihin ja toimintojen runsaus ja intensiteetti on alempi kuin suuret kyvyt runsaat voimavarat-ryhmässä. Lisäksi — eräänlaista inertia-otaksumaa käyttäen — voimme myös otaksua, että tarjoutuvien voimavarojen kasvaessa yli siirtyvien kykyjen, runsaiden voimavarojen vaikutus ilmenee ensiksi passiivisissa toiminnoissa lisääntyneinä osallistumismäärinä ja intensiteettinä ja samoin myös tarjoutuvien voimavarojen laskiessa alle siirtyvien kykyjen, ylijäävät kyvyt vaikuttavat pisimpään aktiivisten toimintojen suhteellisen runsaana ja intensiivisenä esiintymisenä. Voimme seuraavassa valaista mahdollisuusrakenteesta liikkeelle lähtevän analyysin ja myös yllä esitettyjen typologioitten hyödyllisyyttä empiirisen aineistomme avulla.

Koulumuoto ja oppilaiden sosiaalinen tausta mahdollisuusrakenteen osina

Voimme nyt lähteä soveltamaan mahdollisuusrakenteen-analyysia ja edellä esitettyjä typologioita oppi- ja ammattikoululaisten osallistumisaktiivisuuden ja poliittisen tietomäärän vaihteluiden selittämiseen.

Voimme aluksi käyttää koulumuotoa tarjoutuvien voimavarojen karkeana mittarina. Ilmeisestikin yleisen opillisen tietomäärän lisäämiseen pyrkivä oppikoulu tarjoaa oppilailleen runsaammin erilaisia voimavaroja tulevia yhteiskunnallisia toimintamuotoja varten kuin ammattikoulu, joka keskittyy pääasiassa ammatillisen tiedon ja ammattivalmiuden kehittämiseen.

Toisaalta voimme käyttää oppilaiden sosiaalista taustaa heidän siirtyvien kykyjensä karkeana mittarina. Lukuisat tutkimukset ovat osoittaneet, että ylempistä yhteiskuntaluokista ja korkeamman opillisen sivistyksen saaneista perheistä tulevat yksilöt voivat paremmin käyttää hyväkseen koulun tarjoamaa tietomäärää.

Täten voimme jakaa tutkimuksemme kokonaisotoksen neljään alaryhmään ja sijoittaa nämä edellä olleeseen mahdollisuusrakenteen typologiaan.

		Siirtyvät kyvyt			
		Suuret		Pienet	
		I		II	
Tarjotut voimavarat	Laajat	Korkea yhteisk. tausta, oppikoulu- laiset	Alhainen yhteisk. tausta, oppikoulu- laiset		
	Rajoitetut	Korkea yhteisk. tausta, ammatti- koululaiset	Alhainen yhteisk. tausta, ammatti- koululaiset	IV	

Aineistomme jakautuminen vastaaviin alaryhmiin käy ilmi Taulukosta 2. Käytämme seuraavassa empiirisessä tarkastelussa sosiaalisen taustan mittarina koulutusta, mutta samat tulokset saadaan myös ammattiperusteista luokkajakoa käyttäen.

Taulukko 2. Oppi- ja ammattikoululaisten jakautuminen isän ammattiaseman ja koulutuksen mukaan

	Oppikoulu	Ammattikoulu
Isän ammattiasema^a		
Ylempi keskiluokka	36.0	9.6
Keskiluokka	38.4	38.6
Alempi luokka	25.6	51.8
Isän koulutus^b		
kansakoulu	72.6	93.7
muu ^c	27.4	6.3

- Ammatit luokiteltiin Rauhalan 9-asteisen skaalan mukaan, joka perustuu ammattien arvostamiseen (Urho Rauhala, *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus*, Helsinki 1966). Ylempään keskiluokkaan kuuluvat ammatit ovat luokista 1—4 (vain noin 15 % oppilaiden isistä kuuluivat luokkiin 2—3 ja kukaan ei kuulunut luokkaan 1), keski-luokka muodostuu luokkaan 5 kuuluvista ja alempi luokka luokkiin 5—9 kuuluvista.
- Korkeimman koulutusasteen mukaan.
- Tähän sisältyy kaikki korkeampiasteinen koulutus 8 kansakouluvuoden lisäksi.

Edelleen voimme sijoittaa tarkastelemiemme osallistumisaktiivisuuden ja tietomäärän indikaattoreita toiseen typologiaamme. Osallistumisindikaattoreista tarkastellaan seuraavia: järjestötoimintaan osallistuminen, puoluekannan ilmoittaminen, maailmantapahtumista keskusteleminen, sanomalehtien lukeminen.* Tietomäärien indikaattoreista otetaan tarkastelun kohteeksi seuraavat: kansainvälisten poliittisten tapahtumien tunteminen, kotimaisten poliittisten tapahtumien tunteminen, poliittisten tapahtumien tunteminen (edelliset yhdistettyinä) ja yleisten ei-poliittisten tapahtumien tunteminen.** Kaikki nämä indikaattorit koskevat toimintoja, jotka koululaitoksen kannalta ovat periferisiä, koska päätavoitteina ovat yleisen tai jotakin ammattialaa koskevan tietomäärän lisääminen ja näiden tietojen hyväksikäytön opettaminen. Lisäksi indikaattorit on pyritty tietoisesti muodostamaan ja valitsemaan siten, ettei opetusohjelmien sisältö siinänsä, vaan pikemminkin koulussa saatujen voimavarojen siirtäminen ei-opillisille ja ei-ammattillisille toimintasektoreille joutuisi tarkastelun kohteeksi.

Varsinaista osallistumista koskevat indikaattorit voidaan helposti jakaa aktiivisempaa ja passiivisempaa osallistumista vaativiin. Järjestötoimintaan osallistuminen ja maailmantapahtumista keskusteleminen edellyttävät ilmeisestikin sosiaalista kanssakäymistä ja siinä tapahtuvaa toiminnallisten vaihtoehtojen »testaamista», kun taas pelkkä puoluekannan ilmoittaminen ja sanomalehtien lukeminen ilmeisestikin mittaavat vain passiivista omakohtaista toimintaa. Tietomääräindikaattorit mittaavat lähinnä passiivista toimintaa (tietojen hankkimista), mutta tässä taas voidaan tarkastella keskeisyyttä: ilmeisestikin poliittisten tietojen hankkiminen on koulujen opetusohjelman kannalta periferisempää kuin yleisen tietouden hankkiminen ja vastaavasti tietojen hankkiminen kansainvälisistä tapahtumista on periferisempää kuin tietojen hankkiminen kansallisista poliittisista tapahtumista.

Koska sekä osallistumista että tietomäärää koskevat indikaattorit ovat suhteellisen karkeasti luokiteltuja, eivätkä summa-asteikot ole eri osallistumismuotojen ja tietomäärätyyppien välillä vertailukelpoisia on meidän aluksi sekä osallistumisen että tietomäärien suhteen esitettävä aikaisemman teoreettisen tarkastelun mukaiset yleiset hypoteesit, tarkasteltava niitten paikkansapitävyyttä lähinnä vain eri ryhmien keskeisten osallistumis- ja tietomääräfrekvenssien kes-

* Osallistumisindikaattoreiden osiot ja muodostamistapa käyvät ilmi myöhemmin taulukoista 3—6.

** Tietomääräindikaattorit on muodostettu kysymyksistä, jotka koskevat yleisiä viimeaikaisia tapahtumia kansainvälisessä politiikassa (esim. »Kuka on Gustav Husak»), kotimaan politiikassa (esim. »Kuka on nykyinen oikeusministeri») tai kulttuurin ja yleisten uutistapahtumien alueella (esim. »Kuka on Joonas Kokkonen»). Mittareina on käytetty summa-asteikkoja eri alueilla; osioiden lukumäärät käyvät ilmi myöhemmin taulukoista 7—10.

kinäisen järjestyksen pohjalta ja lopuksi pyrittävä selittämään mahdolliset poikkeamat hypoteesien otaksumasta järjestyksestä.

Edellä esitetyn käsiteanalyysin ja siinä tehtyjen teoreettisten otaksumien pohjalta voimme aluksi esittää yleisen kaksiosaisen hypoteesin osallistumisaktiivisuudesta:

1) a. Korkean sosiaalisen taustan omaavien oppikoululaisten osallistumisaktiivisuus on korkein kaikissa osallistumisen muodoissa ja vastaavasti alhaisen sosiaalisen taustan omaavien ammattikoululaisten osallistumisaktiivisuus on alhaisin kaikissa osallistumisen muodoissa.

b. »Epätasapainoiset ryhmät», so. korkean sosiaalisen taustan omaavat ammattikoululaiset ja matalan sosiaalisen taustan omaavat oppikoululaiset ovat osallistumisaktiivisuuden suhteen näiden ryhmien välissä edellisten ollessa osallistumisaktiivisempia aktiivisuutta vaativien ja jälkimmäisten taasen passiivisten osallistumuotojen suhteen.

Tietomääriä koskevia indikaattoreita ei voi yhtä yksiselitteisesti tarkastella täysin opetuksen sisällöstä riippumattoman toiminnan (so. ei-opillisen tiedon hankkimisen) tuloksena, vaan meidän on otaksuttava, että koulumuoto sinänsä differoi oppikoululaiset edullisempaan asemaan. Näin ollen tietomääriä koskeva yleinen hypoteesimme saa jonkin verran erilaisen muodon kuin osallistumista koskeva hypoteesimme:

2) a. Korkean sosiaalisen taustan omaavien oppikoululaisten tietomäärä on korkein kaikilla tietomäärän osa-alueilla ja alhaisen sosiaalisen taustan omaavat ammattikoululaiset ovat tietomäärältään kaikkein heikoimpia kaikilla tietomäärän osa-alueilla.

b. Siirryttäessä koulun muodostaman mahdollisuusrakenteen kannalta periferisempiin tiedon muotoihin, so. yleisiä tapahtumia koskevasta tietomäärästä poliittisia tapahtumia koskevaan tietomäärään ja jälkimmäisen osasektoreilla kansallisia poliittisia tapahtumia koskevasta tietomäärästä kansainvälisiä tapahtumia koskevaan tietomäärään oppi- ja ammattikoululaisten väliset keskimääräiset erot lisääntyvät, mutta »epätasapainoisten ryhmien» so. korkean sosiaalisen taustan omaavien ammattikoululaisten ja alhaisen sosiaalisen taustan omaavien oppikoululaisten väliset erot pienenevät.

Taulukko 3. Oppi- ja ammattikoululaisten järjestötoimintaan osallistuminen isän koulutuksen mukaan

Osallistumisen aste ^a	Oppikoulu			Ammattikoulu		
	Isän koulutus			Isän koulutus		
	kansakoulu	muu	yhteensä	kansakoulu	muu	yhteensä
0—2	37.91	28.89	34.93	50.66	41.18	50.00
3—4	43.96	40.00	42.64	39.65	29.41	38.95
5—6	12.64	15.56	13.60	7.48	29.41	9.02
7—9	5.50	15.55	8.82	2.20	0	2.05
Vastanneiden oppilaiden määrä, yhteensä	182	90	272	227	17	244
Keskiarvo	3.08	3.90	3.35	2.55	3.18	2.59

a. Yhdistetty pistemäärä, joka perustuu siihen yhteiseen määrään järjestöjä, johon vastaaja kuuluu sekä kokouksien osallistumistiheyteen, vaihtelee 0 = ei kuulu mihinkään järjestöön — 9 = osallistuu usein eri järjestöjen toimintaan.

Taulukko 4. Oppi- ja ammattikoululaisten maailmantapahtumista keskusteleminen isän koulutuksen mukaan

Maailman- tapahtumista keskusteleminen	Oppikoulu			Ammattikoulu		
	Isän koulutus			Isän koulutus		
	kansakoulu	muu	yhteensä	kansakoulu	muu	yhteensä
ei koskaan	5.36	3.28	4.80	20.67	16.67	20.40
joskus	22.32	13.11	19.87	35.82	30.00	35.43
usein	72.32	83.61	75.33	43.51	53.33	44.17
Vastanneiden oppilaiden määrä, yhteensä	336	122	458	416	30	446

Taulukko 5. Puoluekantaa ilmoittamattomien oppi- ja ammattikoululaisten määrä (%) isän koulutuksen mukaan

»ei osaa sanoa» omaa puoluekantaa	Oppikoulu			Ammattikoulu		
	Isän koulutus			Isän koulutus		
	kansakoulu	muu	yhteensä	kansakoulu	muu	yhteensä
	37.40	33.09	37.45	59.44	48.28	56.60

Taulukko 6. Oppi- ja ammattikoululaisten säännöllinen sanomalehtien lukeminen isän koulutuksen mukaan

Säännöllisesti luettujen sanomalehtien määrä	Oppikoulu			Ammattikoulu		
	Isän koulutus			Isän koulutus		
	kansakoulu	muu	yhteensä	kansakoulu	muu	yhteensä
ei yhtään	2.38	2.51	2.51	6.97	9.38	7.12
1 sanomalehti	48.15	37.41	45.26	61.89	56.25	61.54
2 sanomalehteä	34.92	37.41	35.59	24.59	31.25	25.00
3 tai useampia	14.55	22.63	16.63	6.55	3.13	6.34
Vastanneiden oppilaiden määrä yhteensä	378	139	517	488	32	520
Luettuja sanomalehtiä keskimäärin	1.64	1.88	1.71	1.33	1.28	1.33

Taulukot 3–6 tukevat selvästi ensimmäisen hypoteesin ensimmäistä osaa. Vain yhdessä tapauksessa (sanomalehtien lukeminen) havaintoarvo (korkeamman sosiaalisen taustan omaavat ammattikoululaiset lukevat sanomalehtiä keskimäärin vähemmän kuin alemman sosiaalisen taustan omaavat ammattikoululaiset) poikkeaa hypoteesista. Tässäkin tapauksessa ero on erittäin vähäinen. Hypoteesin jälkimmäinen osa saa vain osittain tukea, koska suhteellisen selvästi aktiivisessa osallistumisen muodossa (keskustelu maailmantapahtumista) korkean sosiaalisen taustan omaavat ammattikoululaiset jäävät selvästi alemmaksi kuin alhaisen sosiaalisen taustan omaavat oppikoululaiset. Hypoteesimme ei ilmeisestikään ole ottanut huomioon tässä tapauksessa itse osallistumismuodon asettamia vaatimuksia, so. vastaavien keskustelukumppanien löytymistä lähiympäristöstä.

Taulukko 7. Oppi- ja ammattikoululaisten ei-poliittisten asioiden tuntemus isän koulutuksen mukaan

Ei-poliittisten asioiden tuntemus	Oppikoulu			Ammattikoulu		
	Isän koulutus			Isän koulutus		
	kansakoulu	muu	yhteensä	kansakoulu	muu	yhteensä
0—3	6.25	4.76	5.92	30.04	28.00	29.94
4—7	58.42	57.14	58.14	64.70	56.00	64.27
8—10	35.33	38.10	35.94	5.25	16.00	5.79
Vastanneiden oppilaiden määrä, yhteensä	368	105	473	476	25	501
Keskiarvo	1.29	1.33	1.30	0.75	0.88	0.76

Taulukko 8. Oppi- ja ammattikoululaisten politiikan tuntemus isän koulutuksen mukaan

Politiikan tuntemus	Oppikoulu			Ammattikoulu		
	Isän koulutus			Isän koulutus		
	kansakoulu	muu	yhteensä	kansakoulu	muu	yhteensä
0—4	16.03	10.48	14.80	47.90	32.00	47.10
5—8	51.09	50.48	50.95	45.17	60.00	45.91
9—12	32.88	31.05	34.25	6.93	8.00	6.99
Vastanneiden oppilaiden määrä, yhteensä	368	105	473	476	25	501
Keskiarvo	1.17	1.28	1.19	0.59	0.76	0.60

Taulukko 9. Oppi- ja ammattikoululaisten kotimaisen politiikan tuntemus isän koulutuksen mukaan

Kotimaisen politiikan tuntemus	Oppikoulu			Ammattikoulu		
	Isän koulutus			Isän koulutus		
	kansakoulu	muu	yhteensä	kansakoulu	muu	yhteensä
0—1	14.94	12.38	14.38	37.60	36.00	37.52
2—3	51.63	46.67	50.53	49.58	56.00	49.90
4—5	33.42	40.95	35.10	12.82	8.00	12.57
Vastanneiden oppilaiden määrä, yhteensä	368	105	473	476	25	501
Keskiarvo	1.18	1.28	1.21	0.75	0.72	0.75

Taulukko 10. Oppi- ja ammattikoululaisten kansainvälisen politiikan tuntemus isän koulutuksen mukaan

Kansainvälisen politiikan tuntemus	Oppikoulu			Ammattikoulu		
	Isän koulutus			Isän koulutus		
	kansakoulu	muu	yhteensä	kansakoulu	muu	yhteensä
0—2	15.22	10.48	14.16	42.86	28.00	42.12
3—5	58.15	63.81	59.41	52.94	68.00	53.69
6—7	26.63	25.71	26.43	4.20	4.00	4.19
Vastanneiden oppilaiden määrä, yhteensä	368	105	473	476	25	501
Keskiarvo	1.11	1.15	1.12	0.61	0.76	0.62

Vastaavasti voidaan todeta, että taulukot 7–10 tukevat selvästi toisen hypoteesin ensimmäistä osaa. Jälleen voimme todeta vain yhden poikkeuksen (kotimaisten poliittisten tapahtumien tuntemus on alemman sosiaalisen taustan omaavien ammattikoululaisten keskuudessa parempi kuin korkean sosiaalisen taustan omaavien keskuudessa). Ero on olemattoman pieni, joskin se saattaa myös olla yhteydessä osallistumispuolella havaitsemaamme poikkeamaan (sanomalehtien lukeminen kehittää kotimaisen politiikan tuntemusta?). Hypoteesin toisen osan suhteen on vain todettava, ettei havaintoarvot ole ristiriidassa sen kanssa. Mittauksen tason heikkouden ja summa-asteikkojen osioitten epätasaisten lukumäärien vuoksi keskiarvojen eroja ei voi pitää hypoteesia todentavina, joskin ne ilmeisestikin ovat hypoteesin mukaisia.

Empiirisen aineiston tarkastelusta voidaan yhteenvetona todeta, että esitettyjen hypoteesien ensimmäisten osien ilmeinen paikkansapitävyys antaa viitteitä mahdollisuusrakenneanalyysin hyödyllisyydestä poliittisen käyttäytymisen tutkimuksessa yleensä ja poliittisen sosialisointin tutkimuksessa erityisesti. Vaikka hypoteesien »tasapainottomia» ryhmiä koskevat osat eivät saaneet vastaavassa määrin vahvistusta, nekin osoittivat, että tiettyjä mahdollisuusrakenteesta riippuvia invariansseja toiminnallisen alueen eri tyyppisten toimintojen määrällisessä esiintymisessä voidaan niidenkin osalta löytää. Ilmeisesti näiden ryhmien osalta tarvitaan kuitenkin parempia malleja kuin nyt esitetyt yksinkertaiset otakumat tietystä inerttiasta tietyyntyyppisten toimintojen kohdalla. Luonnollisesti tarvitaan myös sekä itse toimintojen osa-alueen että myös toimintojen esiintymisen ja intensiteetin mittauksen tason parantamista ja standardisointia.

Lopuksi on syytä todeta vielä nyt esitetystä empiirisestä aineistosta, että se liikkuu täysin aggregaattitasolla, ja että empiiristen havaintojen kontrolli perustuu otoksen stratifiointiin. Alustavat analyysit esim. sukupuolen ja paikkakuntatyyppin vaikutuksista osoittavat, että samaa mahdollisuusrakenneanalyysiin perustuvaa käsitelkoneistoa voidaan käyttää näidenkin vaikutusten selittämiseen.

Mahdollisuusrakenteet, poliittinen sosialisointi ja yhteiskunnalliset jatkoseuraukset

Esityksemme alussa totesimme, että poliittisen sosialisointin tutkimus tarvitsee sosialisointin syistä aina sen yhteiskunnallisiin jatkoseurauksiin ulottuvaa tutkimusperspektiiviä. Syntianalyysin suhteen on todettava, että mahdollisuusrakenteisiin perustuva tutkimus kykenee kokoamaan ja selittämään institutionaalisten tekijäin ajassa toisiaan seuraavia ja myös samanaikaisia yhteisvaikutuksia. Perinteelliseen poliittiseen sosialisointin tutkimukseen verrattuna ote on ulkokohtaisempi ja »ei-voluntaristinen»: miksi institutionaalisten tekijäin vaikutus muodostuu ei riipu yksilöiden ja ryhmien »legitiimisyysuskon» kehittä-

tymisestä tai »opitusta kiintymyksestä» poliittiseen järjestelmään.⁴ Niinpä mahdollisuusrakenteiden analyysin puitteissa ei poliittisen järjestelmän stabiilisuutta ja legitimitettiin tarvitse tulkita sisäistettyjen »oikeitten» arvojen ilmentymiksi, vaan niitä voidaan pitää esim. potentiaalisesti tyytymättömien ryhmien (alemmat yhteiskuntaluokat, vaille koulutusta jääneet) toiminnallisten kykyjen ja voimavarojen institutionaalisen kontrollin tuloksina.

Voiko mahdollisuusrakenteiden tutkimuksella sitten perinteellisiä poliittisen sosialisointianalyysien paremmin ennakoita ja selittää sosialisointianalyysien jatkoseurauksia poliittisen järjestelmän tasolla? Kuten jo totesimme perinteellisen tutkimuksen mukaan poliittisen sosialisointianalyysin »onnistumisesta» on tuloksena poliittisen järjestelmän legitimiisyys ja stabiiliteetti, kun taas »epäonnistuminen» ilmenee poliittisen järjestelmän legitimiisyyden kieltämisenä ja epävakaisuutena. Mahdollisuusrakenteisiin perustuva tutkimus antaa tilaa monimuotoisempien jatkoseurausten tarkastelulle. Tässä artikkelissa tarkastellussa tapauksessa esim. voidaan jatkaa tutkimusta kysymällä, mitä jatkoseurauksia poliittisen järjestelmän tasolla sillä on, että tietyt kansalaisryhmät (alhaisen sosiaalisen aseman omaavat ammattikoulun käyneet) saatetaan rakenteelliseen tilanteeseen, joka supistaa osallistumista ja estää poliittisen tietomäärän hankkimista. Tai mitä seurauksia poliittiselle järjestelmälle on siitä, että tietyt johtavaan asemaan nousevat ryhmät (alhaisen sosiaalisen taustan omaavat oppikoululaiset) sitoutuvat lähinnä vain passiiviseen yhteiskunnalliseen toimintaan eivätkä kykene omaksumaan tiettyä periferistä poliittista tietoutta (so. tietoutta kansainvälisistä tapahtumista). Ilmeisestikin yhteiskunnan poliittinen tulevaisuus muuttuu juuri näiden kysymysten sisältämien jatkoseuraustyyppien kombinaatioista, eikä mistään homogeeniseksi kuvitellun lapsi/nuorisomassan kyvyistä oppia pelkäämään poliisia, kunnioittamaan presidenttiä ja rakastamaan isänmaata.

Edellä esitetyt kysymykset on kärjistetty myös osoittamaan, ettei mahdollisuusrakenteisiin perustuva tutkimus ole tärkeää vain teorian vaan myös käytännönkin kannalta. Vastaukset tämäläisiin kysymyksiin osoittavat spesifisesti, mitä on korjattava, jotta poliittisella sektorilla voitaisiin saada aikaan tiettyjä reformeja. Ja kun vastaus tällöin vaatii tiettyjen yhteiskunnan instituutioiden muodostamien rakenteiden muuttamista yksilöiden paremman »sosialisointioimisen» asemasta, voimme helposti joutua »äärimmäisten kysymysten» eteen: entäpä, jos rakenteita ei voi, ei saa muuttaa?

LÄHDEVIITTAUKSET

1. Ks. esim. Jack Dennis, Major Problems of Political Socialization Research, *Midwest Journal of Political Science* 12 (February 1968), s. 85—114.
2. Ks. esim. James S. Coleman (toim.) *Education and Political Development*. Princeton: Princeton University Press 1965, s. 18—25.

3. Tutkimuksen muista tuloksista, ks. Veronica Stolte Heiskanen and Ilkka Heiskanen, *Effects of Functional Bifurcation and Social Selectivity of the Educational System on the Political Orientation of Youth*, Research Reports N 21/1970 Institute of Political Science, University of Helsinki.
4. »Perinteellinen poliittisen sosialisointin tutkimus» ei ole ehkä oikea termi, koska poliittisen sosialisointin tutkimuksella ei ole vielä perinteitä. Tyypillisin »voluntaristinen» poliittisen sosialisointin tutkimus on suhteellisen tuore David Easton — Jack Dennis, *Children in the Political System*, New York: McGraw Hill, 1969, ks. myös tämän kirjan arvostelua *Politiikka* 2/1970 (Veronica Stolte Heiskanen).